

Sisekaitseakadeemia

Politsei- ja piirivalvekolledž

Andrus Lumiste

JULGEOLEKUASUTUSTE SEADUSE ALUSEL KOGUTUD
SALAJASE TEABE KASUTAMINE TÕENDINA KURITEGUDE
KOHTUEELSES MENETLUSES

Lõputöö

Juhendaja: Eerik Heldna, MA

Kaasjuhendaja: Janar Kummits, BA

Muraste 2014

LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON

SISEKAITSEAKADEEMIA

Kolledž: Politsei- ja piirivalvekolledž	Kuu ja aasta: mai 2014
Töö pealkiri: Julgeolekuasutuste seaduse alusel kogutud salajase teabe kasutamine tõendina kuritegude kohtueelses menetluses.	
Töö autor: Andrus Lumiste	Olen nõus oma lõputöö kättesaadavaks tegemisega elektroonilises keskkonnas. Allkiri:
Lühikokkuvõte: Käesoleva lõputöö mahuks on 38 lehekülge. Lõputöös on püstitatud hüpotees- JAS alusel teostatud varjatud teabehanketoimingutega saadavat teavet on õiguslikult võimalik kasutada kriminaalmenetluses tõendina. Kvalitatiivse uurimismeetodina kasutab töö autor juhtumi analüüsi. Selleks teostas autor kriminaalasja dokumentide vaatluse ja analüüsi. Töös jõuti järeldusele, et JAS alusel julgeolekuasutuste poolt oma ülesannete täitmisel saadavat teavet saab kasutada kohtumenetluses tõendina. Töö autor teeb ettepaneku JAS alusel väljastatavate kohtulubade kontrollimiseks sisse viia veel üks järelevalveorgan või kasutada lubade väljastamisel kollegiaalset kohtukoosseisu.	
Võtmesõnad: Jälitus, teabehange, kriminaalmenetlus, tõendid, julgeolek	
Võõrkeelsed võtmesõnad: surveillance, intelligence, criminal procedure, evidence, security	
Säilitamise koht: Politsei- ja piirivalvekolledži raamatukogu	
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor:	Allkiri:
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja: Eerik Heldna	Allkiri:

SISUKORD

LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON	2
MÕISTETE JA LÜHENDITE SELGITUS	4
SISSEJUHATUS	5
1. ISIKUANDMETE VARJATUD KOGUMIST JA TÖÖTLEMIST REGULEERIVAD ÕIGUSAKTID.....	7
1.1. Jälitustegevuse õiguslikud garantiid	7
1.2. JAS alusel kogutud teabe kasutamine Kriminaalmenetluses tõendina.....	11
1.3. Järelevalve ja kontroll kriminaalmenetluses kogutava jälitustegevuse ning JAS alusel teostavate salajaste teabehanketoimingute üle.....	16
1.4. Jälituslubade ja JAS alusel väljastatud lubade statistika.....	19
2. LUUREINFORMATSIOONI KASUTAMINE TÕENDINA KURITEGUDE KOHTUEELSES MENETLUSES SUURBRITANNIAS MI5 NÄITEL NING EESTI KRIMNAALASJADE NÄITEL.	23
2.1. Suurbritannia ja Eesti praktika võrdlus.....	24
2.2. Kriminaalasjade õigusliku hinnangu analüüs.....	26
KOKKUVÕTE	33
SUMMARY	35
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU.....	36

MÕISTETE JA LÜHENDITE SELGITUS

KrMS – Kriminaalmenetluse seadustik

JAS – Julgeolekuasutuste seadus

KAPO- Kaitsepolitseiamet

TA- Teabeamet

EIÕK- Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon

BSS- MI5, Suurbritannia sisejulgeolekuteenistus.

JTS- Jälitustegevuse seadus

RSSVS- Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus

RSVKK- Riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse kord

ESS- Elektroonilise side seadus

ultima ratio viimase abinõu printsiip

expressis verbis - sõnaselgelt, rõhutatult

SISSEJUHATUS

KAPO põhiülesannete hulka kuulub nii JAS kui ka KrMS 31. peatüki alusel (enne 31.12.2012 JTS-e alusel) teabe kogumine enda pädevuses olevate kuritegude ennetamiseks ja tõkestamiseks. Üles on kerkinud avalik diskussioon, kas JAS alusel saadavat teavet on menetlusõiguslikult lubatav kasutada kohtueelses kriminaalmenetluses ja ka hiljem kohtumenetluses tõendina. Seda just sellisel juhul, kui JAS alusel varjatult kogutava teabe käigus ilmnevad kuriteo tunnused ning on piisav alus alustada kriminaalmenetlus. On küll välja kujunenud teatav õiguspraktika ning protseduur teabe ülalmainitud viisil tõendina kasutamiseks, kuid diskussioonid ja väärarusaamad nimetatud teemal ühiskonnas levivad ning seda just selles osas, nagu teostaksid JAS alusel teavet koguvad ametid (KAPO ja TA) teabekogumistoiminguid ilma kohtu loata ning välist kontrolli mitte võimaldaval moel.

Töö autor näeb probleemina just seda, et autoritaarsed ühiskonnategelased levivad ühiskonnas arusaamu, nagu teostaksid julgeolekuasutused paljudel juhtudel varjatud teabehanketoiminguid kohtu loata ning isegi kui kohus väljastab loa, on see materiaalselt põhjendamatu ning pelgalt formaalne. Levivad väited, et kohus ei süvene ametkonna põhjendustesse ning väljastab lubasid kergekäeliselt. On väidetud isegi seda, et JAS alusel teostatavad salajased pealtkuulamised toimuvad julgeolekuasutustes üldse ilma kohtu loata ning toimingute teostamise üle puudub hilisem poliitiline kontroll.

Käesoleva lõputöö eesmärgiks on õigusteoreetiliste aspektide ja kohtupraktika analüüsimise tulemusel, välja selgitada JAS alusel kogutud salajase teabe tõendina kasutamise seaduslikkus. Kahe Eesti kohtukaasuse analüüsiga, kus kriminaalmenetluses kasutati algselt JAS alusel varjatult kogutud teavet hiljem alustatud kriminaalmenetluses tõendina, uurib autor julgeolekuasutuse teabe kasutamist tõendina ning võrdleb selle protsessuaalset poolt Inglismaa sisejulgeolekuteenistuse MI5 praktikaga. Eesmärgiks on leida kinnitus, või lükata ümber töös püstitatud hüpotees.

Lõputöö empiirilises osas keskendub autor süütegude sellele küljele, mis kaasneb informatsiooni kogumisega varjatult kas siis JAS või KrMS alusel ning käsitleb lähemalt JAS alusel kogutava teabe vormistamist kriminaalmenetluses tõendina ning hilisem kasutamist ka

kohtumenetluses tõendina juhul, kui selle teabe kogumise käigus ilmnevad informatsioonid kuriteo tunnused.

Lähtuvalt eeltoodust on lõputöös püstitatud hüpotees: JAS alusel teostatud varjatud teabehanketoimingutega saadavat teavet on õiguslikult võimalik kasutada kriminaalmenetluses tõendina.

Püstitatud hüpoteesi kinnitamiseks või ümberlukkamiseks uuris töö autor esmalt teoreetilisi allikaid, õigusakte, statistikat, kohtupraktikat ja Inglismaa sisejulgeolekuteenistuse praktikat, misjärel analüüsis põhjalikult kahte kohtukaasust. Kvalitatiivse uurimismeetodina kasutab töö autor juhtumi analüüsi kahe jõustunud kohtuotsuse põhjal. Selleks teostas autor kriminaalasja dokumentide vaatlust ja analüüsi.

Lõputöö koosneb kahest osast. Esimeses osas kajastab töö autor isikuandmete varjatud kogumist ja töötlemist reguleerivad õigusakte. Teises osas analüüsib autor Eesti Vabariigis JAS alusel kogutud salajase teabe kasutamist tõendina kuritegude kohtueelses menetluses võrdluses Suurbritanniaga, sisejulgeolekuteenistuste näitel. Töö teises osas on ka Empiiriline osa eraldi alapeatükina, kus kvalitatiivse uurimismeetodina kasutatakse juhtumi analüüsi kahe jõustunud kohtuotsuse põhjal.

Käesolevas töös on kasutatud õigusaktide 01.01.2014 seisuga redaktsioone.

1. ISIKUANDMETE VARJATUD KOGUMIST JA TÖÖTLEMIST REGULEERIVAD ÕIGUSAKTID

1.1. Jälitustegevuse õiguslikud garantiid

Riigivõimu üleüldiselt teostades lähtutakse kahest põhimõttest: seaduse aluse põhimõttest ja seaduse ülimuslikkuse põhimõttest. Nii ei saa ka põhiõigusi riivata haldusorgani enda suva järgi, vaid rangelt tuleb järgida neid kahte olulist põhiseaduslikku printsiipi. Riigikohus on oma lahendis 3-1-1-63-08 sedastanud, et seaduslikkuse põhimõtet tuleb eriti rangelt järgida jälitustegevuses, sest jälitustoimingule allutatute teadmatus nende suhtes läbiviidava toimingu suhtes riivab põhiõigusi intensiivsemalt, kui mis tahes muu uurimistoimingu teostamine (Riigikohtu lahend nr 3-1-1-63-08, p 13.2).

Kui lähtuda õigusteooria alustest, siis Eesti vabariigi Põhiseaduse (PS) § 3 sätestab, et riigivõimu teostatakse üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel. Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid on Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa (Eesti Vabariigi Põhiseadus, 22.07.2011).

Eraelu puutumatus e on kirjeldatud PS §-st 26, milline sätestab, et igal inimesel on õigus perekonna- ja eraelu puutumatusle. Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi kellegi perekonna- ega eraellu sekkuda muidu, kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks. PS nn erinormid § 33 lg 1 (õigus kodu (eluruumi, valduse ja töökoha) puutumatusle), PS § 43 lg 1 (sõnumisaladuse kaitse), PS § 40-42 ning PS § 19 lg 1 (üldine vabadusõigus) kaitsevad põhiõigusi juba kitsamalt.

Vastavalt PS §-le 11 tohib õigusi piirata ainult kooskõlas põhiseadusega. Need piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust.

Kui vaadata veel ühe Eesti Vabariigi õigusallika- Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (EIÕK), siis selle artikkel 8 lg 1 sätestab õiguse era- ja perekonnaelu ning kodu ja sõnumite saladuse puutumatusle. Sama artikli teise lõike kohaselt ei sekku

ametivõimud nimetatud õiguse kasutamisse muidu, kui kooskõlas seadusega ja kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik riigi julgeoleku, ühiskondliku turvalisuse või riigi majandusliku heaolu huvides, korratuse või kuriteo ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks. Euroopa inimõiguste kohus on selgitanud EIÕK artikliga 8 seonduvalt jälitustegevuse olemust ja sellega kaasnevate põhiõiguste riive ulatust ja piire, hoidmaks ära meelevaldust ning võimu kuritarvitamist. Isiku õigusi saab salajase jälgimisega riivata EIÕK artikkel 8 lg 2 kohaselt vaid siis, kui selline võimalus tuleneb siseriiklikust seadusest ja läbiviidav jälitustoiming vastab õigusaktis endas sätestatud rangetele tingimustele ja korrale. (Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, 01.06.2010)

Kui rääkida õiguslikest alustest varjatud teabe kogumisel kriminaalmenetluses ja JAS alusel, siis kuni 1. jaanuarini 2013 reguleeris Eesti Vabariigis jälitustegevust, so isikuandmete varjatud kogumist ja töötlemist põhiliselt jälitustegevuse seadus (JTS), julgeolekuasutuse seadus (JAS) ja kriminaalmenetluse seadustik (KrMS) ning osades küsimustes ka riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus (RSVS) (jälitustegevuse seadus, 18.03.1994; julgeolekuasutuse seadus, 01.03.2001; kriminaalmenetluse seadustik, 01.07.2004; riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus, 01.01.2008).

Kuni 31. detsembrini 2012 kehtinud JTS § 5 kehtestas jälitustegevuse üldised põhimõtted. Muude seaduses nimetatud oluliste põhimõtete hulgas tunnustati ultima ratio kui viimase abinõu põhimõtet. JTS § 5 lg 5 kohaselt olid jälitustoimingud lubatud üksnes siis, kui taotletavat eesmärki ei olnud võimalik saavutada isiku põhiõigusi vähemriivaval viisil. Kuni 31. detsembrini 2012 kehtinud KrMS § 110 kohaselt oli lubatud tõendeid koguda jälitustoimingutega, kui tõendite kogumine muude menetlustoimingutega oli välistatud, oluliselt raskendatud ning kriminaalmenetluse esemeks oli esimese astme kuritegu või tahtlikult toimepandud teise astme kuritegu, mille eest oli ette nähtud karistusena vähemalt kuni kolm aastat vangistust.

Alates 1. jaanuarist 2013 kehtima hakanud muudatustega reguleerib jälitustegevuse üldtingimusi KrMS § 126¹, mille teise lõikes on sätestatud, et jälitustoiming kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud alustel lubatud, kui andmete kogumine muude toimingutega või tõendite kogumine muude menetlustoimingutega ei ole võimalik, ei ole õigel ajal võimalik, või on oluliselt raskendatud või kui see võib kahjustada kriminaalmenetluse huve.

JAS alusel isiku sõnumi saladuse piiramine, vastab oma olemuselt KrMS §-le § 126⁷. Järelikult tuleb ka JAS alusel kogutud toimingute saadud teabe tõendina kasutamisel lähtuda samadest kriteeriumitest, mis KrMS sätestatud jälitustoimingute puhul. Tuleb tuvastada, kas toiming on tehtud seaduse nõudeid järgides ning kas lähtuvalt *ultima ratio* põhimõttest on põhjendatud selle tõendina kasutamine.

Seega õigusteooria kohaselt on jälitustegevusega saadud teave tõend, kui selle saamisel on järgitud seaduse nõudeid. KrMS ei piira, et tõendina oleks kasutatav ainult kriminaalmenetluse seadustiku alusel teostatud jälitustegevusega kogutud teave. Oluline on, et toiming, millega saadi tõend, oleks läbi viidud seaduse nõuete kohaselt. Nimetatud seisukohta toetavad ka E. Kergandberg ja M. Sillaots, kes leiavad, et kui seadusandja oleks soovinud, et jälitustegevusega tõendite saamine peaks toimuma ilmtingimata ja eranditult, mitte vaid KrMS-s sätestatud korras, oleks seadusandja kasutanud seaduse nõudeid asemel keelendit käesoleva seadustiku nõudeid. (Kergandberg, Sillaots, 2006:312-313)

Kehtiva KrMS kehtestab loetelu, mille § 126³ kohaselt on jälitustoiminguteks isiku varjatud jälkimine, asja ja paikkonna varjatud jälkimine, varjatud tõendusmaterjali võtmine, esmauuringute teostamine, asja varjatud läbivaatus ja asendamine. Lisaks Võivad Politsei- ja Piirivalveamet ning KAPO vaadata varjatult läbi postisaadetist, vaadata või kuulata salaja pealt teavet, kasutada politseiagendi, kurjategija kinnipidamise eesmärgil matkida kuritegu, vaadata varjatult läbi postisaadetist, vaadata või kuulata salaja pealt teavet. Nende toimingute teostamiseks on lubatud varjatult siseneda hoonesse, ruumi, sõidukisse, piirdega alale või arvutisüsteemi juhul, kui see on vältimatult vajalik jälitustoimingu eesmärgi saavutamiseks.

Ka jälitustoiminguks loa andmine muutus alates 01.01.2013 kehtima hakanud KrMS muudatusega tunduvalt. Seadusandja soovis nimetatud korda kaasajastada ning viia vastavusse EIK tulenevast nõudest jälitustegevuse regulatsiooni õigusselguse ja sõltumatu organi rolli tõhustamiseks. Jälitustoiminguteks loa andmise on kehtiv seadus volitanud järgmiselt- KrMS § 126⁴ lg 1-st tulenevalt võib jälitustoimingu teha prokuratuuri või eeluurimiskohtuniku kirjalikul loal. KrMS § 126⁴ lg 1 kohaselt otsustab kohtunik jälitustoiminguks loa andmise määrusega prokuratuuri põhjendatud taotluse alusel. Kohtunik vaatab taotluse läbi viivitamata ja annab määrusega jälitustoiminguks loa või keeldub sellest.

Seega on jälitustoimingute teostamine Eesti Vabariigis igati reguleeritud, ning nende läbiviimist reguleerivat seadusandlust on pidevalt täiustatud ning kohandatud vastavalt Euroopas kehtivale seaduslikule regulatsioonile. Seda eesmärgiga kaasajastada regulatsiooni ja seaduslikku pinnast, selleks et oleks tagatud isikute põhiõiguste tagamine nende riive puhul.

Eesti Vabariigis on julgeolekuasutusteks KAPO ja TA. Kui rääkida KAPO ülesannetest, siis viimane peab oma tegevuses lähtuma tihtipeale ka KrMS sätestatud normidest, millised reguleerivad jälitustegevust. Paljudel juhtudel toimetab KAPO siiski JAS-st lähtuvalt. Julgeolekuasutuste tegevuse eesmärk on sätestatud JAS paragrahvis 2- Julgeolekuasutuste tegevuse eesmärk on tagada riigi julgeolek põhiseadusliku korra püsimisega mittesõjaliste ennetavate vahendite kasutamise abil ning julgeolekupoliitika kujundamiseks ja riigikaitseks vajaliku teabe kogumine ja töötlemine.

Oma tegevuses peab Julgeolekuasutus lähtuma JAS paragrahvist 3, mille kohaselt Julgeolekuasutus kogub ja töötleb teavet, sealhulgas isikuandmeid, kui see on vajalik tema ülesannete täitmiseks. Ning Julgeolekuasutus kasutab ainult oma ülesannete täitmiseks vajalikke abinõusid. Mitme võimaliku abinõu olemasolul kasutab ta sellist, mis isikute põhiõigusi seoses julgeolekuasutuse ülesande täitmisega võimalikult vähe piirab. Kasutada võib abinõu, mis ei piira üksikisiku põhiõigusi ülemääraselt, võrreldes julgeolekuasutuse taotletava eesmärgiga. Seega peab ka julgeolekuasutus oma varjatud, inimeste põhiõigusi riivavas tegevuses lähtuma selgelt ultima ratio põhimõttest. JAS § 4 defineerib kuriteo tõkestamise sätte, milline on üheks julgeolekuasutuse põhiülesandeks- kuriteo tõkestamine käesoleva seaduse tähenduses on kuriteo ärahoidmine mis tahes seaduslikul viisil enne selle toimepanemist. Seega võib JAS alusel toimetatavaid teabehankelisi tegevusi pidada ennetavaks ja tõkestavaks. Tihti teostatakse ennetus ja tõkestustööd just läbi kriminaalmenetluse, milline viiakse sisse just teabehanke käigus saadud informatsiooni alusel.

JAS § 27 lg 1 lubab halduskohtu esimehe või tema määratud halduskohtuniku loal piirata isiku õigusi sõnumi saladusele või õigust kodu, perekonna- või eraelu puutumatusel. Erisuseks kriminaalmenetlusega on, et kui kriminaalmenetluses kogutakse jälitustoimingutega tõendeid konkreetsete faktide alusel siis JAS alusel tehtavate toimingute eesmärk on informatsiooni kontrollimine kuritegude ennetamiseks ja tõkestamiseks.

Seega võib julgeolekuasutus oma ülesannete täitmise käigus koguda ja töödelda andmeid, lähtudes ultima ratio ja seaduslikkuse põhimõttest. JAS alusel teabe kogumine ja töötlemine ei erine KrMS alusel toimetatava andmete kogumise seaduslikest põhimõtetest. Õiguslikud alused on mõlema seaduse alusel teostatavate toimingute puhul sarnased. Peavad olema tagatud isikute põhiõigused, toimingud peavad lähtuma seadustest ning ei tohi isikute põhiõiguste riive olla suurem, kui täitevvõimul oma ülesannete täitmiseks hädavajalik on. Seega ei saa öelda, et JAS alusel julgeolekuasutuse teavet kogudes riivatakse isikute põhiõigusi olulisemalt rohkem kui KrMS alusel. Isikute õigused, järelevalve asutuste tegevuse üle ning toimingute seaduslikkus on tagatud küll erinevate meetmetega, kuid ühtmoodi võrdselt.

1.2. JAS alusel kogutud teabe kasutamine Kriminaalmenetluses tõendina

Selleks, et ükskõik milline salajasel teel kogutud teave, olgu see siis kogutud KrMS või mõne muu kehtiva seaduse alusel, peab täitev võimriigis alati lähtuma sellest, et tõendeid on kogutud seaduslikult. Juba ülalmainitud Riigikohtu lahend 3-1-1-63-08 viitab sellele, et jälitustegevusega kogutud tõendite seaduslikkuse põhimõtet tuleb järgida eriti täpselt, kuna sellega kaasneb suurem isikute põhiõiguste riive kui tavauurimistoiminguga (Riigikohtu lahend nr 3-1-1-63-08).

Riigikohus on oma lahendis 3-1-1-22-10 leidnud, et täitevvõim ei saa kriminaalmenetluses kalduda kõrvale seadusandja kehtestatud menetlusreeglitest ja asuda ise looma uut õigust isegi siis, kui ta tegevust motiveerivad õilsad eesmärgid. (Riigikohtu lahend nr 3-1-1-22-10).

Nagu autor ülalpool kirjeldas, on julgeolekuasutuse volitused sätestatud JAS-s. Julgeolekuasutus võib vastavalt JAS-le teostada isiku, asutuse ja organi teesklemist (JAS § 23, teostatakse ministri ja julgeolekuasutuse juhi loal); sõnumi saladuse õiguse piiramine (JAS § 25, teostatakse kohtu loal); Kodu, perekonna- või eraelu puutumatus õiguse piiramine (JAS § 26, teostatakse kas kohtu või julgeolekuasutuse juhi loal). Omavolituste käigus kogutav teave on oma olemuselt riigisaladus.

RSSVS paragrahvi 3 p 1 sätestab, et riigisaladus on Eesti Vabariigi julgeoleku või välissuhtlemise tagamise huvides avalikuks tuleku eest kaitset vajav teave üksnes käesolevas

seaduses ja selle alusel antud õigusaktides sätestatud tunnustele vastav teave, välja arvatud salastatud välisteave.

Eeltoodud definitsiooninormis sisaldub seega kaks olulist tunnust: (a) teave peab olema riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduses sätestatud kui riigisaladus ning (b) see peab vajama Eesti Vabariigi julgeoleku ja välissuhtlemise tagamise huvides avalikuks tuleku eest kaitset. Riigisaladuse liigid on ära toodud RSSVS §-des 6-10, alaliigid aga on sätestatud riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse korra (VV 20.12.2007 a. määrus nr 262) paragrahvides 4-8. Nendele kirjeldustele vastav teave on riigisaladus, sõltumata sellest, mil viisil seda parasjagu kasutatakse või millisel kujul ta esineb. (Riigi julgeoleku...12.01.2014)

Julgeolekuasutuste poolt kogutav teave on kahtlemata riigisaladus RSSVS kohaselt. Erisus kriminaalmenetluses kasutatava jälitusteabega on see, et jälitustoimingutega kogutav teave kannab märget "piiratud" ning kui jälitusteave vormistatakse kriminaaltoimikusse jälitusprotokollina tõendiks, üldjuhul riigisaladus kustub ja teave muutub avalikuks. Erisus riigisaladust käsitlevad kriminaalasjad, kui kohtuistung on kuulutatud kinniseks. Vastavalt RSSVS § 12-le kustub riigisaladuse salastatus salastamistähtaja möödumisel, kindlaksmääratud sündmuse saabumisel või salastatuse ennetähtaegsel kustutamisel.

Vastavalt RSSVS §-le 5 kaitstakse riigisaladust neljal tasemel: piiratud tase; konfidentsiaalne tase; salajane tase; täiesti salajane tase. Seejuures piiratud tase on madalaim ja täiesti salajane tase kõrgeim tase. JAS alusel kogutud salajase teabe kaitse, mida autor käsitleb käesolevas uurimustöös, on hõlmatud RSSVS § 9 lõikes 4: julgeolekuasutuse ülesannete täitmisel varjatult kogutud teave ning selle kogumist kajastav teave, välja arvatud käesoleva seaduse § 8 punktis 1 nimetatud teave, mille avalikuks tulek ei kahjusta Eesti Vabariigi julgeolekut. See teave salastatakse täiesti salajasel või madalamal tasemel kuni 50 aastaks. Sellise teabe salastatus kustub selles ulatuses, mis on kantud kriminaaltoimikusse või mida tutvustatakse isikule, kelle suhtes toiming tehti, või isikule, kelle perekonna- või eraelu puutumatus toiminguga riivati. Tegemist on julgeolekuasutuste riigisaladusega. Nimetatud sätet konkretiseerib Riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse korra (RSVKK) § 7, millise lõige 4 liigendab Julgeolekuasutuse ülesannete täitmisel varjatult kogutud teabe ja selle kogumist kajastava teabe osas riigisaladuseks alljärgnevalt:

RSVKK § 7 (4) 1): JAS alusel varjatult kogutud ja kogutav teave ning töökorraldused selle teabe kogumiseks. See teave salastatakse salajasel tasemel 50 aastaks. Salastatus kustub, kui

Julgeolekuasutuse ülesannete täitmiseks on julgeolekuasutuse peadirektori otsusel vajalik teabe avalik kasutamine. Käesolevat punkti ei kohaldata elektroonilise side ettevõtja või isikuandmete töötaja seadmes automaatselt talletatavate logide kohta (Riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse kord, 01.01.2008)

RSVKK § 7 lõikes 4, punktis 1 on seadusandja viidanud võimalusele kustutada riigisaladuse piirangud ka enne 50 aasta täitumist, seda juhul kui julgeolekuasutuse ülesannete täitmiseks on julgeolekuasutuse peadirektori otsusel vajalik teabe avalik kasutamine. Erandiks on elektroonilise side ettevõtja või isikuandmete töötaja seadmes automaatselt talletatavate logid. Seega võib salastatuse kustutada ennetähtaegselt vaid JAS alusel varjatult kogutud ja kogutav teabe osas, milline on riigisaladust töötleva üksuse kasutuses.

JAS §-d 6 ja 7 sätestavad julgeolekuasutuste ülesanded. Autor keskendub käesolevas töös just KAPO ülesannetele, kuna TA pole teadaolevalt kunagi oma praktikas JAS aluselt kogutud teavet kriminaalmenetluses kasutanud.

Vastavalt JAS §-le 6 on KAPO ülesanded riigi põhiseadusliku korra ja territoriaalse terviklikkuse vägivaldse muutmise ärahoidmine ja tõkestamine ning selleks vajaliku teabe kogumine ja töötlemine; riigi vastu suunatud luuretegevuse ennetamine ja tõkestamine, sealhulgas riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduses ettenähtud juhtudel ja korras (vastuluure), välja arvatud käesoleva seaduse § 7 lõike 1 punktides 2, 3 ja 4 nimetatud juhtudel; terrorismi ja selle rahastamise ning toetamise ärahoidmine ja tõkestamine ning selleks vajaliku teabe kogumine ja töötlemine; riigi julgeolekut ohustava korruptsiooni ärahoidmine ja tõkestamine ning selleks vajaliku teabe kogumine ja töötlemine; nende kuritegude tõkestamine, mille kohtueelne uurimine on KAPO pädevuses, välja arvatud käesoleva seaduse § 7 lõike 1 punktides 2, 3 ja 4 nimetatud juhtudel ning seadusega ettenähtud juhtudel kuritegude kohtueelne uurimine.

RSSVS § 13 sätestab riigisaladuse salastatuse ennetähtaegse kustutamise, mille kohaselt on otsustusõigus suunatud jagatud eri institutsioonide vahel, alates Vabariigi Presidendist kuni Riigisekretärini. Käesolevas töös keskendub töö autor riigisaladuse sellele osale, mis hõlmab RSSVS § 9 lg 4 sätestatud riigisaladust, ehk siis julgeolekuasutuse ülesannete täitmisel varjatult kogutavat teavet ning selle kogumist kajastavat teavet. Selles osas on seadusandja vastavalt RSSVS § 13 lg 9 andnud riigisaladuse ennetähtaegse kustutamise otsustusõiguse julgeolekuasutuse juhile, juhul, kui see on vajalik julgeolekuasutuse ülesande täitmiseks, ning

ainult selles ulatuses, mis ei sea ohtu teabes nimetatud või teabe kogumisel osalenud või osalevate isikute julgeolekut.

RSVKK-s on täpsemalt sätestatud Riigisaladuse salastatuse ennetähtaegse kustutamise taotluse esitamise, ennetähtaegse kustutamise kavatsusest teavitamise, ennetähtaegsele kustutamisele vastuväidete esitamise, ennetähtaegsest kustutamisest teavitamise ning vastavate teabekandjate märgistamise kord. RSVKK 3. peatükk, 1. jagu reguleerib riigisaladuse salastatuse ennetähtaegset kustutamist, seda peamiselt just sellisel juhul, kui asutusel või põhiseaduslikul institutsioonil, puudub pädevus kustutada enda loodud riigisaladuse salastatust enne tähtaja möödumist ning asutuste ja põhiseaduslike institutsioonide, kellele on riigisaladus edastatud, teavitamisest. Kuna käesolevas töös käsitletaval riigisaladuse liigil tavapäraselt ülalmainitud tunnused puuduvad, ei saa RSVKK 3. peatükk, 1. jagu töös käsitletavas teemas kohaldada. Seega peabki lähtuma ülaltoodud punktidest, mis käsitlevad julgeolekuasutuse juhi pädevust riigisaladuse kustutamisel. Tuleb lähtuda sellest, et seadusandja on andnud julgeolekuasutuse juhile RSVS §-s 13 lg 9 ette nähtud juhtudel otsustusõiguse salastatuse kustutamiseks, kui seda on vaja juhul, kui see on vajalik julgeolekuasutuse ülesande täitmiseks, ning ainult selles ulatuses, mis ei sea ohtu teabes nimetatud või teabe kogumisel osalenud või osalevate isikute julgeolekut. Seega võib väita, et seaduslikult on õiguspärane JAS alusel kogutud salastatud teabe kasutamine Kriminaalmenetluses on lubatav, kui see on vajalik julgeolekuasutuse ülesannete täitmisel.

01.01.2013 jõustunud KrMS seadustiku § 63 lg 1 kohaselt on tõendiks kriminaalmenetluses kahtlustatava, süüdistatava, kannatanu, tunnistaja või asjatundja ütlus, ekspertiisiakt, eksperdi antud ütlus ekspertiisiakti selgitamisel, asitõend, uurimistoiming, kohtuistung ja jälitustoiming protokoll või muu dokument ning foto või film või muu teabetalletus.

01.01.2013 hakkas kehtima ka KrMS erinorm, mis puudutab seaduse alusel kogutud teabe tõendina kasutamist. KrMS § 63 lg 1¹ sätestab, et JAS alusel kogutud teabe tõendina esitamise kriminaalmenetluses otsustab riigi peaprokurör, arvestades käesoleva seadustiku § 126¹ lõikes 2 ja § 126⁷ lõikes 2 nimetatud piiranguid. Esimene piirang hõlmab seda, andmete kogumine jälitustoimingutega lubatud, kui andmete kogumine muude toimingutega või tõendite kogumine muude menetlustoimingutega ei ole võimalik, ei ole õigel ajal võimalik või on oluliselt raskendatud või kui see võib kahjustada kriminaalmenetluse huve (ultima ratio). Teine piirang seostub ameti- ja kutsetegevuses teatavaks saanud asjaoludele ning keelab teatud erisustega sellise teabe kasutamist tõendina.

Seega on alates 01.01.2013 reguleeritud ka eraldi võimalus kasutada JAS alusel kogutud teavet tõendina mõõndusega, et selleks annab loa peaprokurör, kes kaalub iga juhtumit eraldi. Seejuures võetakse arvesse KrMS § 126¹ lõikes 2 sätestatud ultima ratio põhimõtet ja § 126⁷ lõikes 2 piirangut, et salvestatud teave ei riku KrMS 72 sätestatud kutse- ja ametitegevusest tulenevaid piiranguid.

Eelnevalt jõus olnud KrMS § 63 lg 1 loetles samuti nn ranged tõendid ja nimetas lubatavateks tõenditeks sarnaselt kehtiva seadustikuga kahtlustatava, süüdistatava, kannatanu, tunnistaja või asjatundja ütlusi, ekspertiisiakti, eksperdi antud ütlusi ekspertiisiakti selgitamisel, asitõendit, uurimistoimingut, kohtuistungit ja jälitustoimingu protokollit või muud dokumenti ning fotot või filmi või muud teabesalvestist (muudatuses: teabetalletus). Eraldi polnud välja toodud normi, mis oleks reguleerinud JAS alusel kogutud teabe kasutamist tõendina, kuid siis kehtinud KrMS § 63 lg 2 sätestas, et kriminaalmenetluse asjaolude tõendamiseks võib kasutada ka käesoleva paragrahvi lõikes 1 loetlemata tõendeid, välja arvatud juhul, kui on tegemist kuriteo või põhiõiguse piiramise teel saadud tõendiga. Seega, oli ka eelneva KrMS redaktsiooni kohaselt võimalik lugeda tõendiks ka muu teave, kuid sätte täiendus keelas otsesõnu vabatõendina kasutada teavet, mis oli kogutud põhiõiguse rikkumise teel.

Kui vaadata seadusega sätestatud ülesandeid, millised on pandud KAPO-le, võib väita et seadusandja on ette näinud olukorra, kus JAS alusel kogutav salajaselt teabelt on võimalik teatud juhtudel salastatus ennetähtaegselt eemaldada ning vastavalt seaduses ette nähtud ülesannete täitmisel saadud andmeid kasutada kriminaalmenetluses tõendina. Seda just juhul kui julgeolekuasutuse ülesannete täitmiseks on julgeolekuasutuse peadirektori otsusel vajalik teabe avalik kasutamine. KAPO ülesannete hulka kuulub muu hulgas ka kuritegude tõkestamine, kuid ka seadusega ettenähtud kuritegude uurimine. Seega saab kehtivat seadusandlust analüüsides väita, et seadusandja on andnud julgeolekuasutustele õiguse kasutada JAS alusel kogutud salajast informatsiooni teatud juhtudel ka kriminaalmenetluses tõendina. Antud juhtudel on antud otsustusõigus salastatuse ennetähtaegseks kustutamiseks julgeolekuasutuse juhile, kes kaaludes seadusega ette antud punkte ning järgib kehtivat seadust saab oma käskkirjaga salastatuse kustutada.

Kuigi praeguseks hetkeks on JAS alusel kogutud teabe kasutamine tõendina reguleeritud just ülalmainitud viisil, on teatud poliitilistes ringkondades tahe KAPO volitusi töös käsitletud teemas tugevalt piirata. Justiitsministeerium 16.02.2010 esitas õiguskomisjonile dokumendi

„Muudatusettepanekud ja selgitused kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde. Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seadus 286 SE juurde“. Vastavasse dokumenti on põhjenduseks paragrahvi 63 lõige 2 muudatuste läbiviimiseks selgitatud järgmist: „(2) Kriminaalmenetluse asjaolude tõendamiseks võib kasutada ka käesoleva paragrahvi lõikes 1 loetlemata tõendeid. JAS alusel kogutud teave ei ole kriminaalmenetluses tõendina kasutatav.

Muudatuse eesmärk on täpsustada, missugust teavet on lubatud kasutada tõendina kriminaalmenetluses. Eelnõuga välistatakse JAS alusel teabehanke korras kogutud teabe kasutamine tõendina. Kehtiv JAS kohaselt on samuti võimalik koguda teavet meetmete või toimingutega, mis oluliselt piiravad isikute põhiõigusi (sõnumi saladuse õiguse piiramine; kodu, perekonna- või eraelu puutumatus õiguse piiramine). Samas ei ole teabehanke puhul isikute õigused tagatud samaväärselt kriminaalmenetlusega. Seetõttu ei ole mõistlik ka sellisel isiku õigusi oluliselt piiraval viisil saadud teabe kasutamine kriminaalmenetluses tõendina.“

(„Muudatusettepanekud ja selgitused kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde.“ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seadus 286 SE juurde, 16.02.2010)

Kuigi selline ettepanek seadusemuudatuseks tehti, ei ole seadusandja nimetatud tekstis täpsustanud, millised isikute põhiõigused ei ole tagatud isikutele teabehankes. Üldmainitud seadusemuudatus riigikogusse vastuvõtmiseks ei jõudnud. Seadusemuudatuse vormistamine Justiitsministeeriumis näitab ilmekalt, et ühiskondlik-poliitiline surve kriminaalmenetluslike õiguste osas julgeolekuasutuste õigusi kärpida on tugev, jõudes teinekord isegi ministeeriumi poolt initsieeritud seaduse muudatuse projektideni.

1.3. Järelevalve ja kontroll kriminaalmenetluses kogutava jälitustegevuse ning JAS alusel teostavate salajaste teabehanketoimingute üle

Demokraatliku riigi üheks peamiseks tunnuseks on see, et jõustruktuuride tegevuse üle toimiks nii riiklik, kui ka tsiviilkontroll. Eriti arvestades jälitus- ja teabehanketoimingute sensitiivsust, isikute põhiõiguste suurt riivet, on tähtis et selline kontroll oleks olemas ning ka reaalselt toimiks.

Vastavalt KrMS §-le 126¹⁵, teostab jälitustoimingu vastavuse üle järelevalvet prokuratuur ning järelevalvet jälitusasutuse tegevuse üle vastav Riigikogu julgeolekuasutuste järelevalve komisjon. Kontrollmehhanismideks on KrMS §-le 126¹⁵ alusel üks kord kolme kuu jooksul komisjonile asjaomase ministeeriumi kaudu kirjaliku aruande esitamine jälitustoimingute tegemise kohta. Samuti avaldab Justiitsministeerium kord aastas oma veebilehel jälitusasutustelt, prokuratuurilt ja kohtult saadud andmete alusel aruande, mis sisaldab eelmise aasta järgmised andmed: 1) alustatud jälitustoimikute liik ja arv; 2) jälitustoimingute lubade arv jälitustoimingute liikide kaupa; 3) isikute arv, keda jälitustoimingu tegemisest teavitati ning isikute arv, kelle puhul on teavitamine vastavalt käesoleva seadustiku § 126¹³ lõikele 4 üle ühe aasta edasi lükatud.

Samuti on antud isikule võimalus pöörduda määruskaebusega kohtu poole, kui isik leiab, et tema suhtes välja antud jälitustoimingu luba on ebaseaduslik. Samuti saab kaevata ka tehtud jälitustoimingu käigu, sellest teavitamata jätmise ja sellega kogutud andmete tutvustamata jätmise peale.

Teabehankeks halduskohtu poolt antud lubade üle teostab järelevalvet Riigikogu julgeolekuasutuste järelevalve komisjon. Riigikogu julgeolekuasutuste järelevalve komisjon on JAS kohaselt Riigikogu erikomisjon, kes teostab järelevalvet täidesaatva riigivõimu asutuste üle julgeolekuasutuste ja jälitusametkondade tegevusega, sealhulgas põhiõiguste tagamisega ja julgeolekuasutuste ning jälitusametkondade töö tõhususega, samuti nende üle teostatava järelevalvega seonduvates küsimustes. Komisjonile on antud oma ülesannete teostamiseks suured volitused. Vastavalt JAS §-le 36 võib Komisjon välja kutsuda isikuid ja nõuda dokumente. Seadusrikkumise avastamisel on komisjon kohustatud edastama andmed uurimisasutusele või õiguskantslerile. Oma tegevusest peab komisjon kandma ette vähemalt korra aastas Riigikogule.

Riigikogu julgeolekuasutuste järelevalve erikomisjon on moodustatud KAPO ja TA tegevuse ning Jälitustegevuse seaduslikkuse kontrollimiseks. Komisjon kontrollib KAPO ja TA tegevuse vastavust Eesti Vabariigi põhiseadusele, kriminaalmenetluse seadustikule, Eestit okupeerinud riikide julgeolekuorganite või relvajõudude luure- või vastuluureorganite teenistuses olnud või nendega koostööd teinud isikute arvelevõtmise ja avalikustamise korra seadusele, riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadusele ning teistele õigusaktidele ning Politsei- ja Piirivalveameti, Kaitseväe Peastaabi, Justiitsministeeriumi vanglate osakonna ja Maksu- ja Tolliameti uurimisosakonna tegevuse vastavust kriminaalmenetluse seadustikule.

Komisjoni liikmete volitused kestavad Riigikogu käesoleva koosseisu volituste lõpuni (Erikomisjoni tööst...,07.10.2013).

18.02.2013 nr 2-4JAJK/2 Ülevaatest Riigikogu julgeolekuasutuste järelevalve erikomisjoni tegevusest 2012. aastal nähtub, et KAPO esindajatega kohtus komisjon kokku aasta jooksul kuuel korral. Viiendal kohtumisel tutvustas KAPO peadirektori asetäitja KAPO teabehanke- ja jälitustoimikuid. Toimikutega tutvumise käigus seletas ta, miks ühte või teist teabehanke- ja jälitustoimingut oli vaja ja mis nende toimingute tulemusel saavutati. Komisjon tõdes, et toimikutes kajastuvad teabehanke- ja jälitustoimingud viidi läbi kooskõlas seadustega ja kaitsepolitsei töö on olnud tulemuslik, kuna jälitustoimingutega kogutud andmete põhjal jõudis kohus süüdimõistva otsuseni (Ülevaade, 18.02.2013).

Elektroonilise side seaduse (ESS) § 87 lg 1 p 9 näeb ette, et sideettevõtjad peavad sideteenuse osutamisel tagama avaliku korra ja riigi julgeoleku. ESS § 113 sätestab sidevõrgule juurdepääsu võimaldamise kohustuse. Selle kohaselt peab Sideettevõtja võimaldama jälitus- või julgeolekuasutusele juurdepääsu sidevõrgule vastavalt jälitustoimingu teostamiseks või sõnumi saladuse õiguse piiramiseks. ESS 113 lg 6 näeb ette, et Sõnumi kaasaskantavasse jälgimisseadmesse ülekandmiseks esitab jälitus- või julgeolekuasutus sideettevõtjale kirjalikus või elektroonilises vormis taotluse sidevõrgule juurdepääsuks, milles näidatakse ära jälitustoimingu või sõnumi saladuse õiguse piiramise kohtu loa väljastamise kuupäev, number ja tähtaeg. Sideettevõtja on kohustatud säilitama nimetatud taotlusi vähemalt viis aastat (Elektroonilise side seadus, 01.01.2005).

Seega käivitab sideteenuse pakkuja jälitus- või teabehanketoimingu alles peale kirjalikku taotlust julgeolekuasutuse poolt, kus peab olema ära märgitud kohtu loa number kohtu loa väljastamise kuupäev, number ja tähtaeg. Sideettevõtjale on pandud kohustus säilitada neid andmeid viis aastat. See on piisav aeg, et iga institutsioon, kellele on pandud kohustus teostada järelevalvet julgeolekuasutuste poolt läbi viidavate teabehanketoimingute läbiviimise üle, saaks seda teostada ning kontrollida andmete, kohtulubade ning tähtaegade kehtivust. Sellise kohustuse ka ESS § 113 lg 8 vastavatele institutsioonidele paneb: Prokuratuuril on jälitusasutuse ja Riigikogu julgeolekuasutuste järelevalve erikomisjonil on jälitus- või julgeolekuasutuse tegevuse üle järelevalve teostamiseks õigus tutvuda käesoleva paragrahvi lõikes 6 nimetatud taotlustega ja sõnumi tsentraliseeritud jälgimisseadmesse ülekandmise korral säilinud logifailidega.

Lähtudes kehtivatest kontrollmehhanismidest võib väita, et JAS alusel, halduskohtuniku loal, julgeolekuasutuste poolt toimuv teabekogumisprotsessis on kodanike põhiõigused tagatud ning nende riive toimub poliitilise kontrolli ning kehtestatud korra alusel. Kehtiv olukord võimaldab julgeolekuasutuste tegevuse üle isikute põhiõiguste riivet nõudvatel teabehanketoimingutes piisavat järelevalvet nii kohtu, kui loodud Riigikogu komisjoni poolt. Lisaks ülaltoodule peab mainima, et ka julgeolekuasutustes on loodud oma sisekord ja sisekontrollisüsteem, mis välistab igasuguse kuritarvitamise teabehanketoimingute läbiviimise vallas. Enne igat toimingut veendutakse selles, et toimingut teostatakse kohtuloa alusel ning toimingutest koostatakse aruandlus ja kokkuvõtted. See kõik teeb teabehanketoimingute läbiviimisel toimepandava kuritarvitamise sisuliselt võimatuks.

Kuigi autor leiab kehtivat seadusandlust analüüsid, et isikute põhiõigused on nii KrMS kui JAS alusel ühtmoodi tagatud, siis mõningased erisused Kriminaalmenetlus seadustiku ja Julgeolekuasutuse seaduse alusel põhiõiguste riive korral olemas.

JAS § 29 näeb ette, et Julgeolekuasutus teavitab isikut, kelle põhiõigusi käesoleva seaduse §-s 25 või 26 sätestatud viisil piiratakse, kasutatud abinõudest ja põhiõiguste piiramise asjaoludest viivitamatult, kui see ei ohusta piirangu eesmärki, või sellise ohu lõppemisel. Kuigi teavitamiskohustus on ka JAS § 29 alusel kogutava teabe osas olemas, on kaalutusõigus nimetatud teavitamiskohustuse osas pandud Julgeolekuasutusele endale. See tähendab seda, et kui Julgeolekuasutus leiab, et isiku teavitamine ohustab piirangu eesmärki, ehk siis võib ohustada või ära rikkuda riikliku julgeoleku huvides teostatava teabehanketoimingu või toimingud tulevikus, siis isikut põhiõiguste riivest ei teavitata.

Samuti on kodanikel õigus kaevata nii nagu jälitustoimingute peale, nii ka teabehanketoimingute peale määruskaebuse korras kohtusse. Kuna aga enamuse, või peaaegu kõikide teabehanketoimikutest nende sensitiivse sisu tõttu isikut ei teavitata, ei ole ka reaalse nende kohta kaebuse esitamine.

1.4. Jälituslubade ja JAS alusel väljastatud lubade statistika

2012. aastal anti jälituslube 1848-s kriminaalasjas, võrreldes 2011. aastaga jäi seega kriminaalasjade arv, milles jälituslube anti, peaaegu samaks. Kuna jälitustoimingute maht on suurenenud, kuid asjade arv jäänud samaks, siis viitab see asjaolule, et jälitustoiminguid

tehakse peamiselt keerulistes ja mahukates kriminaalasjades. Jälitustegevusega kriminaalasjade arv oli suurim 2007. aastal (2578) – võrreldes selle ajaga on jälitustegevusega kriminaalasjade arv 29% väiksem.

Kohus rahuldab 2012. aastal täiesti või osaliselt 1284 prokuratuuri jälitusloa taotlust. Võrreldes 2011. aastaga kasvas lubade arv 15%. Kohtud andsid peamiselt pealtkuulamise lubasid (73% telefoni pealtkuulamine, 19% muu pealtkuulamine). Kuriteo matkimise load moodustavad 7%, posti läbivaatuse ja asendamise lubade osakaal on üks protsent.

Telefoni salajaste pealtkuulamise taotluste ja lubade arv, mis 2011. aastal vähenes võrreldes eelnevaga, kasvas 2012. aastal 18%. Aastaga andis kohus 931 telefoni pealtkuulamise luba. Muude pealtkuulamiste arv tõusis tagasi 2010. aasta tasemeni, aastaga andis kohus loa 250le taotlusele. Samal ajal aga vähenes nii matkimisteks kui ka posti läbivaatuseks ja asendamiseks antud lubade arv.

Täielikult rahuldamata jättis kohus 3 prokuratuuri jälitusloa taotlust, mis moodustab 0,2% määruste koguarvust. Kohus rahuldab täielikult kõik posti läbivaatamise ja asendamise ning matkimise taotlused, kuid jättis täielikult rahuldamata 2 telefoni pealtkuulamise ja 1 muu pealtkuulamise taotluse. Osaliselt rahuldab kohus 5 telefoni ning 2 muu pealtkuulamise taotlust. Lubasid, mis võimaldavad varjatult siseneda eluruumi või muusse hoonesse või sõiduvahendisse või arvutisse või arvutisüsteemi või arvutivõrku jälitustoimingu tegemiseks või selleks vajalike tehniliste abivahendite paigaldamiseks ja eemaldamiseks, taotles prokuratuur kohtult 2012. aastal 79 korral. Kohus rahuldab neist täielikult 76 taotlust ning osaliselt 3.

Prokuratuuri väljastatud jälituslubade arv kasvas 2012. aastal 8%, väljastati 7032 jälitustoimingu luba. Prokuratuuri antud jälituslubade hulgas on viimasel kolmel aastal antud kõige enam kõneeristuse (58%), omanikupäringu (21%) ning varjatud jälgimise (17%) luba. Objekti varjatud läbivaatluseks ja asendamiseks anti 4% lubadest (Jälitustegevus..., 13.12.2013).

Kui analüüsida statistikat, nähtub sellest, et KrMS alusel väljastatavate jälituslubade arv on pidevalt kasvamas. Seega piiratakse isikute põhiõigusi kumulatiivselt kasvavas tempos. Samas on KrMS alusel väljastatavate lubade keeldumiste arv kohtu poolt jäänud üsnagi madalaks.

Selleks, et vaadelda JAS alusel väljastatavaid teabe varjatud kogumise lubasid, ei saa autor otsesest statistikat ise teha, sest tulenevalt riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse korrast on JAS-i alusel teabe varjatud kogumise toimingute loetelusid sisaldav aruandlus salastatud vähemalt 25 aastaks. Sellest tulenevalt ei ole täieliku statistika avaldamine käesolevas uurimustöös võimalik.

Küll on oma 2013 aastal avalikustatud uuringus „Jälitustegevuse kohtulik eelkontroll Eestis, Kohtupraktika analüüs“ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi nõunik Mervi Kruusamäe ja kohtupraktika analüütik Timo Reinthal analüüsinud 2012. aastal JAS alusel teabe varjatud kogumiseks väljastatud kohtulubasid ning jõudnud alljärgnevale järeldusele:

„Tulenevalt riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse korra 57 § 7 lg 4 p 5 on JAS-i alusel teabe varjatud kogumise toimingute loetelusid sisaldav aruandlus salastatud vähemalt 25 aastaks. Seega ei ole vastava statistika avaldamine käesoleva analüüsis täielikult võimalik. JAS § 6 sätestab KAPO ja JAS § 7 TA ülesanded ning võib öelda, et kohtu poolt teabehangeteks antud load jäävad JAS § 27-ga koostoimes KAPO ja TA ülesannete täitmise piiridesse. Kuna teabe varjatud kogumise toimingute loeteluks tuleb kindlasti pidada teabe varjatud kogumise üldarvu, teabe kogumise taotluste arvu, keeldumiste arvu ning taotluste liigitust lähtuvalt JAS §-s 6 sätestatud KAPO ja JAS §-s 7 sätestatud TA ülesannetest, saab vaid öelda, et teabehangete puhul on kohtu poolt loa andmisest keeldumisi protsentuaalselt oluliselt rohkem kui jälitustoiminguteks loa andmisel kriminaalmenetluses. Tõsi, kuna teabe varjatud kogumise puhul on tegemist pigem preventiivse tegevusega kuritegude tõkestamiseks, siis võib olla, et loa andmiseks olev info ei ole alati piisav loa andmise otsustamiseks. Seega ei ole põhjust väita, et kohtunik keelduks teabehangete puhul kergekäelisemalt loa andmisest kui seda teeb kohtunik jälitustegevuseks loa andmiseks kriminaalmenetluses.“ (Jälitustegevuse..., mai 2013)

Ning samas uurimustöös on autorid puudutanud ka JAS alusel väljastatavate kohtulubade tagasilükkamist ning seda millise põhjalikkusega halduskohtunik lubasid läbi vaatab:

„Teabehangeteks halduskohtu poolt antud load on riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse korra § 7 lg 4 alusel salastatud salajasel tasemel 50 aastaks. Analüüsi allikatena vaadeldud 2012. aasta teabehangete lubadest saab teha siiski üldiseid tähelepanekuid halduskohtu antud lubade kohta.

Kuigi teabehankeks antud luba on kohtunikul keerulisem sisustada (mis omakorda võiks põhjustada loa kergekäelise andmise) kui jälitustegevuse luba kriminaalmenetluses, tuleb asuda 2012. aasta teabehangete lubade ja jälitustoimingu lubade võrdluses seisukohale, et teabehangete jaoks antud load on kohtuniku poolt paremini motiveeritud. Loa väljaandmiseks tutvub kohtunik koostatud toimikuga ning teeb toimikus märke igale dokumendile, millega loa andmisel on tutvunud. Samuti on näha, et loa andmine ei ole formaalne, vaid iga konkreetne luba põhineb selgelt ja kaalutletult esitatud tõendite hindamisel. Nii on kaalutud kõiki võimalusi isiku põhiõigusi vähem riivaval viisil tõendite kogumiseks ja mõnelgi korral viidatud võimalusele koguda tõendeid hoopis kriminaalmenetluses.“ (Jälitustegevuse..., mai 2013)

Ülaltoodust võib järeldada, et isikute põhiõigused on tagatud nii jälitustoiminguteks kui teabetoiminguteks väljastatavate kohtulubade puhul. Statistika toetab püstitatud hüpoteesi ning selle kohaselt on formaalsem jälitustoiminguteks lubade väljastamine, mis ülaltoodud uurimustöö kohaselt omab palju väiksemat lubadest keeldumise protsenti kui teabehankeliste lubade puhul.

2. LUUREINFORMATSIOONI KASUTAMINE TÕENDINA KURITEGUDE KOHTUEELSES MENETLUSES SUURBRITANNIAS MI5 NÄITEL NING EESTI KRIMNAALASJADE NÄITEL.

Alates 1990-datest, kui muutusid ohud rahvuslikule julgeolekule ja toimusid muudatuses seadusloomes, on MI5 (Suurbritannia sisejulgeolekuteenistus) üha rohkem seotud kriminaalõigusliku protsessiga. Julgeolekuametnikud on olnud Inglismaal mitme raske kuriteo kohtumenetluses tunnistajateks ning luureandmeid on kasutatud kohtus tõenditena või avaldatud kaitsele, kui „kasutamata materjal“ . Seda just terrorismivastase ja raskete kuritegude kontekstis.

Julgeolekuteenistuse jaoks tähendab suurem osalemine kriminaalmenetluses seda, et nad peavad jälgima nii tõendite kogumist reguleerivat seadusandlust, kui ka avalikustamise kohustust. Seda just juhtudel kui viiakse läbi teabehankelisi menetlusi, millised võivad viia riikliku süüdistuseni.

MI5 ametnikud teevad tihedat koostööd teiste õiguskaitseorganitega. Need organid tagavad operatsioonide koordineerituse sääraselt, et oleks tagatud teabehankega saadud informatsiooni hilisem kasutamine kohtus tõendina. Seda põhjustel, et saaks tagada sisekontrolli toimimise ning õiguslike kohustuste täitmise „Regulation of Investigatory Powers Act 2000“ (RIPA) alusel. Selle tõttu hoiab MI5 detailset dokumentatsiooni kõikidest läbi viidavatest operatsioonidest.

Kohtunikud lubavad sisejulgeoleku teenistuste ametnikel osaleda kohtuprotsessidel anonüümselt, kaasa arvatud sirmi taga tunnistuste andmiseks. Samamoodi kuulatakse kohtus üle Inglismaal politsei eriüksuste politseiagente. Otsuse selliste tõendite kasutamise kohta teeb aga iga kohtunik eraldi, arvestades igat kaasuse asjaolusid. Salateenistuse tunnistaja kuulub kaitse poolt risküsitlusele sarnaselt tavalisele tunnistajale, isegi kui võetakse vastu otsus tunnistaja anonüümseks ülekuulamiseks kohtus.

Oluline informatsioon, mida riiklik süüdistaja ei kasuta tõendina, peab olema avalikustatud kaitsele kui „kasutamata materjal“. (Criminal Procedure and Investigations Act ,1996)

Nimetatud seadus (Eestis võrdlusena KrMS) sätestab aga ka selle, et avalikustamine peab olema tasakaalus tundliku informatsiooni kaitsega. Seda juhul, kui teabe avalikustamine kahjustaks avalikke huve, nagu näiteks rahvuslikku julgeolekut.

Kui uurimine liigub süüdistuse esitamise poole, kaalub prokurör MI5 poolt kogutud andmeid ja teatab, millised neist on võimalik kohtus tõendina kasutada. Kui informatsioon on sensitiivne, näiteks kaastöötaja identiteet või sensitiivse uurimistehnika sisu, võib selle info avaldamine kahjustada avalikke huve rahvusliku julgeoleku mõistes, pöördub prokurör kohtuniku poole taotlusega nimetatud materjale mitte avaldada. Sellised taotlused esitatakse kohtule avaliku huvi immuniteedi nõudena (public interest immunity, e PII).

Nimetatud nõuete alusel allkirjastab siseministeerium vastava tõendi. Otsustades, kas taotlus on õiglane, peab siseminister läbi viima hoolika kaalumisprotsessi. Kaaluma peab avalikke huvisid õigusemõistmises ning rahvuslikku julgeolekut. Seda tehes peab siseminister võtma arvesse prokuröri detailset nõu asjakohaste materjalide suhtes. (EVIDENCE..., 12.12.20013)

Suurbritannias reguleerivad antud valdkonda allolevad õigusaktid: Regulation of Investigatory Powers Act, 2000; Criminal Procedure and Investigations Act, 1996 ning; Justice and Security Act 2013.

2.1. Suurbritannia ja Eesti praktika võrdlus

Ühendkuningriigid (UK)- Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa koosnevad neljast riigist: Inglismaa, Wales, Šotimaa ja Põhja Iirimaa. Osad seadused kehtivad läbivalt üle kogu UK, osad seadused rakendatakse ühes, kahes või kolmes riigis. UK õiguse allikateks on seadusandlus, tavaõigus (common law, Eesti mõttes võib võrdluse tuua Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsused), Euroopa Liidu õigus ja Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. Pole kindlat dokumentatsiooni, mis sisaldaks kogu Suurbritannia seadusandlust.

Sarnaselt Eesti regulatsioonidega, peab ka Suurbritannias riigisaladuse ennetähtaegse kustutamise jaoks, olema täidetud teatavad tingimused. Avalikustav teave ei kahjustada avalikke huve, nagu näiteks rahvuslik julgeolek. Näiteks kaastöötaja identiteet või sensitiivse uurimistehnika sisu. Sellisel juhul teeb prokurör Suurbritannia kohtule taotluse andmeid mitte avalikustada. Lõpliku andmete avalikustamise otsustab igal juhul siseminister.

Ka Eestis võib analoogi tuua Suurbritannia nõuete osas, millised puudutavad avalikku julgeoleku tagamist. RSVS § 13 lg 9 andnud riigisaladuse ennetähtaegse kustutamise otsustusõiguse julgeolekuasutuse juhile juhul, kui see on vajalik julgeolekuasutuse ülesande täitmiseks, ning ainult selles ulatuses, mis ei sea ohtu teabes nimetatud või teabe kogumisel osalenud või osalevate isikute julgeolekut. See nõue on analoogne Suurbritannia nõudele tagamaks rahvuslikku julgeolekut. Seega pädevad ametiisikud peavad nii Eestis, kui ka Suurbritannias esmaselt kaaluma rahvusliku julgeoleku tagamist ja kas avalikustav teave ei ohusta seda. Alles peale seda saab edasi minna vastava protsessiga JAS alusel kogutud andmetelt salastatuse ennetähtaegseks kustutamiseks. KrMS § 63 lg 1¹ kohaselt otsustab JAS alusel kogutud teabe tõendina esitamise kriminaalmenetluses riigi peaprokurör, arvestades käesoleva seadustiku § 126¹ lõikes 2 ja § 126⁷ lõikes 2 nimetatud piiranguid.

MI5 on 2013 aastal kasutanud praktikas luureandmeid kriminaalmenetluses tõenditena kokku 6-1 korral, mis viisid ka realselt kurjategijate süüdimõistmiseni. Kõikides kaasustes on sisejulgeolekuteenistus teinud koostööd kohalike politseiasutustega, kes on läbi viinud kriminaalmenetluslikke toiminguid (ülekuulamised, läbiotsimised, vaatlused). MI5 on saanud esialgse informatsiooni oma ülesannete täitmisel, kogudes seaduses ettenähtud viisil teavet, toime pandud või planeeritava kuritöö osas. Selle tõkestamiseks, või siis juba toimunud kuriteo kohta tõendite kogumiseks ja nende hilisemaks kasutamiseks kohtumenetluses viiakse Suurbritannia kohaliku politseiasutuse poolt sisse kriminaaltoimik, millele lisatakse prokuröri taotlusel ja siseministri loal eelnevalt julgeolekuasutuse poolt kogutud teave, millelt on ennetähtaegselt eemaldatud riigisaladuse kaitse (Criminal cases..., 01.12.2013)

Eesti seadusandluses toimib vastav protsess sarnaselt Suurbritanniaga. Välja tasuks tuua alljärgnevad erisused. Eestis kustutab riigisaladuse JAS alusel kogutud julgeolekuasutuse riigisaladusega kaitstud teabelt ennetähtaegselt julgeolekuasutuse juht. Hiljem otsustab JAS alusel kogutud teabe tõendina esitamise kriminaalmenetluses riigi peaprokurör ning kohtumenetluses hindab juba kohus esitatud tõendeid ning otsustab esitatud tõendite lubatavuse lähtudes kehtivast seadusandlusest. Kriminaalmenetluse viib Eestis üldjuhul läbi aga sisejulgeolekuteenistus ise, kuna vastav pädevus on neile antud seadusandja poolt.

Seega võib öelda, et pole ei rahvusvahelist õigusest ega kohalikest õigusaktidest tulenevalt takistusi JAS alusel kogutud salajase teabe kasutamine tõendina kuritegude kohtueelses menetluses. Ka Eestis võib KrMS alusel kuulata üle salajasi kaastöötajaid ning kasutada JAS

alusel muud varjatult kogutud teavet. Tähtis on kuidas informatsioon tõendiks vormistada ning et oleks tagatud rahvusliku julgeoleku küsimus.

2.2. Kriminaalasjade õigusliku hinnangu analüüs

JAS alusel kogutud salajase teabe kasutamist tõendina kuritegude kohtueelses menetluses on kokku teostatud teadaolevalt Eestis 5 korral. Kahte lahendit ei saa nende sensitiivsuse tõttu nimetatud analüüsis kasutada ning üks viiest lahendist hõlmab kõneeristuse teostamist. Neljal korral on nii teabehanke teostajaks kui ka hilisema kriminaalmenetluse läbiviijaks olnud KAPO. Üks JAS alusel teostatud telekommunikatsioonipäring edastati politseiasutusele vastavalt kehtivale koostööleppetele KAPO ja Politsei- ja piirivalveameti vahel. Mõistetavatel põhjustel ei ole võimalik analüüsis kasutada kahte salastatud juhtumit. Ka telekommunikatsioonipäringu edastamisele töö autor ei keskendu. TA teadaolevalt JAS alusel kogutud salajase teabe kasutamist tõendina kuritegude kohtueelses menetluses teostanud ei ole.

Uurimustöö valimi moodustavadki kaks kohtulahendit. Mõlemas neis kasutati halduskohtu loal, JAS alusel isikute omavaheliste kõneluste salajasest pealtulamisest saadud andmeid hiljem kriminaalmenetluses tõendina. Ühe kaasuse puhul ei lubanud kohus andmeid kasutada vormistusliku rikkumise tõttu ning teise puhul kasutati JAS alusel varjatult kogutud tõendeid kohtus tõendina ning isikud mõisteti neile inkrimineeritud kuritegude eest ka süüdi.

Kriminaalasi nr 1-09-19183

KAPO menetles alates 07.09.2006 kriminaalasi nr 06913000054, mille menetlust alustati KarS § 392 lg 2 p 2 tunnusel selles, et Aleksander Kaldma kavandab isikute grupis vahendada suures koguses tulirelvade väljavedu Leedu Vabariiki. Kriminaalasi eeluurimisel selgus, et lisaks tsiviilkäibes keelatud tulirelvade ja laskemoona ebaseaduslikule käitlemisele ja nende ebaseaduslikule väljaveole Eestist, on A. Kaldma ning mitmed temaga seotud isikuid alust kahtlustada narkootiliste ainete ja nende lähteainete ebaseaduslikus käitlemises ning nende ebaseaduslikus Eestisse sisseveos ja samuti nende ebaseaduslikus väljaveos Eestist.

KAPO poolt menetletud Kriminaalmenetluse tulemusel anti suure koguse narkootikumide salaveo eest süüdistatavatena Riigiprokuratuuri poolt kohtu alla Kalev Kurist (39) ja Olev

Kurist (39), Aleksandr Kaldma (40), Giedrus Burokas (40), Priit Kivistik (30) ja Kazimieras Šmidtas (51). Vendi Kuriseid süüdistati ka tulirelva ebaseaduslikus käitlemises.

Riigiprokuratuuri esitatud süüdistuse kohaselt pakkus Kalev Kuris 2006. aasta augusti alguses Kaldmale võimalust korraldada 130 kuni 150 kg hašiši transport Hollandist Eestisse. Kaldma nõustus ja tegi omakorda Kivistikule ettepaneku hašiš Hollandis Kurise kontaktisikult vastu võtta, vaakumpakendada ja Hollandist Eestisse toimetavale autojuhile üle anda. Leidmaks autojuhti, võttis Kaldma ühendust Leedus transpordifirmat omava Smidtasega leppides kokku, et viimane otsib oma firmas töötava autojuhi, kes on nõus Hollandist kotid narkootikumidega vastu võtma, need veoauto haagises olevasse peidikusse ära peitma ning narkootikumid Hollandist Eestisse toimetama ning ametliku, nõutavate saatedokumentidega kaubakoorma leidma, mille varjus hašišit transportida. Burokas nõustus Smidtase ettepanekul narkootikumid Hollandis vastu võtma, need veoki haagises olevasse peidikusse ära peitma ning Hollandist Eestisse toimetama. Kivistik lendas Tallinnast Amsterdami 16.08.2006 hommikul, hankis sealt 66 kg hašišit, pakendas selle ja andis üle Burokasele. Burokas peitis hašišipakid tema kasutuses olnud veoki ja haagise peidikusse, sõitis Luksemburgi, kus laaditi ametlik koorem Eestisse viimiseks. Luksemburgist sõitis Burokas läbi Saksamaa, Poola, Leedu ja Läti 24. augustiks 2006 Eestisse, kus Kaldma narkootilise aine temalt vastu võttis ja Kalev Kurise kätte toimetas (Hollandist..., 10.05.2010).

Kohtumenetluses esitas Riigiprokuratuur kohtule ja kohus uuris muude asitõendite hulgas ka CD-1 olevat teabesalvestist Aleksandr Kaldma kasutuses olnud mobiiltelefoni salajasel pealtkuulamisel tehtud salvestisega 26-st telefonikõnest ajavahemikust 11.08.2006-24.08.2006 (I kd tl 13). Kohtus toimus ka antud audiosalvestiste kuulamine. Nimetatud teabesalvestisest koostas menetleja vaatluse ja sellel oleva teabe kirjaliku fikseerimise protokoll. (I kd tl 14-54). Lisaks esitati kohtule ka varjatud jälgimise kokkuvõte koos fotode ja videosalvestusega (I kd 55-63). Ka nimetatud toiming oli teostatud KAPO poolt teabehanke raames, KAPO peadirektori loa nr 69/06 alusel 24. Augustil 2006, ning sisaldas Aleksander Kaldma varjatud jälgimise käigus tehtud salvestisi ja nimetatud varjatud jälgimist kajastavat varjatud jälgimise protokoll.

Kriminaalasja materjalidega tutvudes, nähtub, et menetleja on 05.03.2009 teinud KAPO peadirektorile taotluse ülalmainitud teabesalvestiste osas teabe salastatuse ennetähtaegseks kustutamiseks. Taotlusest põhjendab menetleja sellega, et kuna ülalmainitud Hollandist ebaseaduslikult Eestisse toimetatud ca 60-70 kg hašišit. Ehki narkootilist ainet Eestis

eelpoolmainitud kurjategijatelt kätte ei saadud, omavad ülalmainitud aegadel ja julgeolekuasutuse seaduse alusel ning kohtu vastavasisulisel loal teostud toimingutega saadud faktid eeluurimisel ja hilisemal kohtulikul arutelul olulist tähtsust ülalkirjeldatud narkokuritegudele õigusliku hinnangu andmisel ning kohtu poolt nimetatud kuritegudega puutumust omavate isikute süüüsimuse üle otsustamisel. Seetõttu taotleski menetleja Kaitsepolitsei ameti peadirektorilt riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduse § 9 p 4 mõistes julgeolekuasutuse riigisaladuse – julgeolekuasutuste ülesannete täitmisel varjatult kogutud teabe, salastatuse ennetähtaegset kustutamist ning nende materjalide lisamist kriminaalasja toimikumaterjalide juurde. Menetleja mainib oma taotluses ka seda, et nimetatud teabe kriminaaltoimikusse lisamine ning seeläbi selle teabe teatavaks saamine esmalt menetlusosalistele ja hiljem avalikku kohtuistungit jälgivatele isikutele, s.o. teabe avalikuks muutumine, ei kahjusta Eesti Vabariigi julgeolekut, ei sea ohtu teabes kajastatud ega selle kogumisel osalenud isikute julgeolekut ning ei anna riigisaladuse luba mitteomavatele isikutele olulist teavet teabe kogumisel kasutatud meetodite, taktika ja vahendite kohta. Menetleja põhjendab riigisaladuseks oleva teabe salastatuse kustutamise vajalikest veel sellega, et KAPO menetluses oleva kriminaalasja kohtueelse uurimise efektiivsemaks teostamiseks on see vajalik, so JAS § 6 p 3 sätestatud julgeolekuasutuse ülesande täitmiseks.

Lisaks sellele nähtub taotlusest, et menetleja ei pea vajalikuks Riigisaladuse ja salastatud teabe korra § 11 lg 1-s sätestatud teavitamismenetluse läbiviimist, kuna ülalmainitud teavet ei ole edastatud teistele asutustele ning põhiseaduslikele institutsioonidele.

06.03.2009 on taotlusele lisaks menetlejale oma taotlust toetava resolutsiooni lisanud ka toonane juhtiv riigiprokurör Margus Kurm. 09.03.2009 on sel ajal ametis olnud KAPO peadirektor dokumendi nõustuvalt resoleerinud ning andnud korralduse vastavasisuline otsus vormistada.

11.03.2009 vormistati KAPO peadirektori käskkiri salastatuse ennetähtaegse kustutamise kohta. Nimetatud käskkirjaga otsustas Kaitsepolitsei peadirektor, tulenevalt varasemalt esitatud teabe salastatuse ennetähtaegse kustutamise taotlusest, RSSVS § 13 lõikest 1 ja lõike 3 punktist ning KAPO põhimääruse § 9 punktist 19, kustutada ennetähtaegselt salastatus riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduse § 9 p 4 alusel julgeolekuasutuse riigisaladuseks olevalt järgnevalt teabelt, ehk siis juba ülalpool mainitud, hiljem kriminaalasjas tõendiks vormistatud teabelt.

12.03.2009 on KAPO menetleja lähtuvalt KrMS nõuetest, vormistanud "Teabesalvestise vaatluse ja sellel oleva teabe kirjaliku fikseerimise protokoll, millega vaadeldi kriminaalasja juurde lisatud teabesalvestis (CD plaat kõnedega) ning kirjeldati telefonikõnede toimumise faktid ja nende telefonivestluste salvestised. Samuti lisas menetleja KrMS 10 sätteid arvesse võttes nimetatud protokollile teabesalvestisel olevate telefonikõnede sõna-sõnalise kirjaliku fikseeringu tõlke eesti keelde, kuna enamus salvestisel olevaid telefonikõnesid on vene keeles.

Kohtuotsusest nähtub, et Harju Maakohus luges ülamainitud teabe tõendina kasutamise kohtumenetluses lubavaks ning osaliselt tänu neile tõenditele mõisteti kohtualused ka narkokuritegudes süüdi. Kohtusaalis toimus tõendite audio-videosalvestuste kuulamine-vaatamine.

Kalev Kurisele mõisteti Harju Maakohtu poolt liitkaristuseks 10 aastat vangistust, mis hakkas kulgema tema kinnipidamisest, st alates 5. juunist 2009. Kaldmale karistuseks mõistetud 5 aastat vangistust loeti kaetuks talle 3. juulil 2008 mõistetud 10aastase vangistusega ja tema karistuse kandmise aeg kulges alates tema kinnipidamisest 7. märtsil 2007. Smidtase karistuseks mõistis kohus 5 aastat vangistust, algusega 10. jaanuar 2008. Kivistikule mõistis kohus lõplikuks karistuseks 6 aastat ja 7 päeva, mida ta kannab alates tema kinnipidamisest 07. märtsil 2007. Burokasele mõistis kohus karistuseks 4 aastat ja 6 kuud, algusega tema kinnipidamisest 24. aprillil 2009.

Kriminaalasi nr 1-11-2465, nn Erkki Mikenbergi kaasus.

Kriminaalmenetlust alustati 18.november 2009 Põhja regionaalse Maanteeameti direktori Erkki Mikenbergi suhtes. E. Mikenbergi kahtlustati selles, et ta kallutas OÜ Roneco juhatuse liiget Veiko Nõlvakut ja seeläbi ka OÜ-d Roneco konkurentsi kahjustava kokkuleppe ja kooskõlastatud tegevuse toimepanemisele konkureeriva äriühinguga AS Teede Tehnokeskus maantee defektide mõõtmise ja teekatte uuringute teostamise teenuse turul Eestis.

Kohtule esitati teiste asitõendite hulgas ka kohtueelse menetleja - KAPO poolt 02.09.2010 koostatud jälitusprotokoll (prokuröri poolt tinglikult nimetatud jälitusprotokoll A, I kd lk 92-97). Nimetatud jälitusprotokolliga oli KAPO vormistanud tõendiks KAPO poolt, enda menetluses oleva teabetoimiku raames, Tallinna Halduskohtu 18.09.2009 loa nr 221/09 alusel teostatud Erkki Mikenbergi poolt kasutatava telefoniabonendi salajasel pealtkuulamisel, -

vaatamisel, ja salvestamisel, ajavahemikul 18.09.2009 kuni 15.11.2009 saadud alljärgnevad tõendid:

1) 02.10.2009 toimunud telefonikõnelus Erkki Mikenbergi ja OÜ Roneco juhatuse esimehe Veikko Nõlvaku vahel.

2) 08.10.2009 toimunud telefonikõnelus Erkki Mikenbergi ja Enn Raadiku vahel.

Kõneluste sisusse töö autor siinkohal ei keskendu, kuna see ei oma lõputöö teema seisukohast olulist informatsiooni. KAPO, täites endale JAS §-s 6 sätestatud ülesandeid, st riigi julgeolekut ohustava korruptsiooni ärahoidmine ja tõkestamine ning selleks vajaliku teabe kogumine ja töötlemine, sai informatsiooni, et kõrge riigiametnik Erkki Mikenbergi, soovib toime panna konkurentsikuriteo. Tõendid viitasid sellele, et E. Mikenberg soovib selle käigus suure tõenäosusega saada selle kuriteole kaasaitamise eest ka korruptiivset tulu. KAPO peab vastavalt JAS §-s 12 kirjeldatud põhiülesannetele muu hulgas läbi viima seadusega ettenähtud juhtudel kuritegude kohtueelset uurimist. Nimetatud juhul ilmnisid Erkki Mikenbergi tegevuses ilmselgelt kuriteo tunnused. Kuna korruptsiooni ärahoidmiseks ja tõkestamiseks, samuti tõendite kogumiseks oli otstarbekas sisse viia kriminaalmenetlus, siis seda KAPO 18.11.2009 ka tegi. Et saaks Tallinna Halduskohtu 18.09.2009 loa nr 221/09 alusel teostatud Erkki Mikenbergi poolt kasutatava telefoniabonendi 5287643 salajasel pealtkuulamisel, -vaatamisel, ja salvestamisel, ajavahemikul 18.09.2009 kuni 15.11.2009 saadud, siis veel salajasi andmeid kasutada kriminaalmenetluses tõendina, kustutas KAPO peadirektor oma 26 novembri 2009 aasta käskkirjaga nr 64T ülalmainitud kahe telefonikõneluse salvestiste osas ennetähtaegselt kõnedele laienenud salastatuse. Kohtueelne menetleja salvestas kõned andmekandjale (CD toorik), koostas kõnedest stenogrammi ning vastavalt tol ajahetkel kehtinud KrMS § 113 nõudeid järgides ka jälitustoimingu protokoll.

I astme kohus asus seisukohale, et KAPO 02.09.2010 jälitusprotokoll (prokuröri poolt tinglikult nimetatud jälitusprotokoll A) kasutamine kriminaalasjas tõendina ei ole lubatav, kuna tegemist on jälitustoiminguga, mis ei ole JTS § 12 lg 1 loetelus ja selleks on vajalik tulenevalt KrMS § 112 lg 3 ja § 118 kohtuniku luba. Antud kaasuse puhul luba piirata isiku õigust sõnumi saladusele andis välja halduskohtunik Julgeolekuasutuste seaduse (JAS), mitte jälitustegevuse seaduse (JTS) ja KrMS vastavate paragrahvide alusel.

II astme kohtukolleegium nõustus maakohu sellise seisukohaga, mis puudutab 02.09.2010 jälitusprotokoll, ning märkis, et kuigi oma olemuselt Julgeolekuasutuste seadusest

tulenev teabe kogumise protseduur kujutab endast jälitustegevust, siis Julgeolekuasutuse seadus ei näe expressis verbis jälitustegevust kui sellist ette ega sisalda jälitustegevuse mõistet, vaid muuhulgas reguleerib isikute õiguste piiramist teabe kogumisel, mille eesmärgiks on kuriteo tõkestamine. Sellest tulenevalt tuleb asuda seisukohale, et jälitustegevusega tõendite kogumine kriminaalmenetluses ja teabe kogumine kuriteo tõkestamiseks on kaks iseseisvat protseduuri, mis teenivad erinevaid eesmärke.

KrMS sätestab, et jälitustoiminguga saadud teave on tõend, kui selle saamisel on järgitud seaduse nõudeid. Ei ole kahtlust, et nimetatud säte viitab seadusele, mis reguleerib jälitustegevust sh jälitustoiminguid ehk Jälitustegevuse seadusele, seega kriminaalmenetluses kasutatavaid tõendeid kogutakse ka jälitustoimingutega, mille olemus lisaks KrMS-st tuleneb vaid JTS-st. JAS-s ettenähtud teabe kogumise menetlus ei ole jälitustegevus JTS ja KrMS mõttes. Sellest tulenevalt nõustus kohtukollegium maakohtu seisukohaga, et KAPO 02.09.2010 jälitusprotokoll (prokuröri poolt tinglikult nimetatud jälitusprotokoll A) kasutamine kriminaalasjas tõendina ei ole lubatav.

Riigikohtu lahendi 3-1-1-10-11 kohaselt, kui jälitustegevus on viidud ühe kriminaalasja raames, kuid seda kasutatakse tõendina teises kriminaalasjas, tuleb kontrollida, kas jälitustegevus on läbi viidud seaduslikult ning kas ka uus tegu vastab KrMS nõuetele .

Kohus asus seisukohale, et peab hindama, kas JAS alusel saadud toimingutega kogutud teavet on tõendina kasutatud käesolevas kriminaalasjas kuriteo tuvastamiseks, mis vastab KrMS nõuetele ning kas sellise teabe kasutamine tõendina on vältimatult vajalik tõendamaks uuritavat kuritegu (Kohtuotsus, 16.05.2012).

Vaadeldes neid kahte kriminaalasja, võib järeldada, et mõlemas asjas oli JAS alusel toimetatud teabe varjatud kogumine teostatud seaduspäraselt ja kõiki põhimõtteid järgides. Samuti toimis KAPO riigisaladust ennetähtaegselt kustutades kõikki seadusepunkte järgides. Probleem, miks Mikenbergi kaasuses kohtud otsustasid JAS alusel kogutud teavet mitte tõendina arvestada, seisnes selles, et KAPO menetleja vormistas tõendi vale protokollina. Teabesalvestamise vaatlusprotokoll asemel jälitusprotokollina. Kuna JAS alusel kogutud teave pole saadud KrMS alusel antud jälitusloa alusel, ei saanud kohtud ka seda tõendina arvestada. Nagu ülalpool mainitud Riigikohtu lahend 3-1-1-63-08 mainib, „jälitustegevusega kogutud tõendite seaduslikkuse põhimõtet tuleb järgida eriti täpselt, kuna sellega kaasneb suurem isikute põhiõiguste riive kui tavauurimistoiminguga“. See, et tõendeid ei arvestatud

nimetatud kriminaalasjas, ei tähenda see aga mitte mingil juhul seda, et JAS alusel kogutud tõendeid ei saaks üleüldse kasutada kriminaalasja juures tõendina. Või et JAS alusel kogutud julgeolekuasutuste teavet kogutakse isikute põhiõigusi kuidagi rohkem riivavalt, kui KrMS seaduse alusel varjatult kogutava teabe puhul. Samuti ei saa kriminaalajade analüüsi tulemusel väita seda, et Eesti seadusandluses oleks nimetatud protseduur kuidagi reguleerimata või formaalne. Jälgima peab korrektset protseduuri tõendite vormistamisel, et kohtud saaksid arvestada kogutud teavet tõendina.

KOKKUVÕTE

Käesolevas töös keskenduti probleemile- kas JAS alusel saadavat teavet on Eestis lubatav kasutada kohtueelses kriminaalmenetluses ja ka hiljem kohtumenetluses tõendina. Probleemiks pole niivõrd just kehtiv seadusandlus, kui see, et ühiskonnale saadetakse tihti peale juhtivate riigitegelaste poolt valesignaale, nagu toimetaksid julgeolekuasutused pealpool seadust ning ilma igasuguse järelvalveta.

Töös teostatud analüüsi alustena kasutati Eesti karistusseadustikku, kriminaalmenetlusseadustikku, Põhiseadust, Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni, statistikat ning kahte jõustunud kohtuotsusega kohtukaasust. Samuti vaadeldi põgusalt Inglismaa vastavat praktikat luureandmete kasutamisel kriminaalmenetluses. Analüüsi tulemusena võib väita, et Eestis kehtiv seadusandlus on piisav tagamaks julgeolekuasutustele nendele pandud ülesannete täitmise läbi JAS alusel kogutud salajase teabe kasutamise kriminaalmenetluses tõendina. Probleemiks on pigem pidev surve julgeolekuasutuste õiguste kärpimiseks ning autoriteetsete isikute poolt valesignaalide saatmine ühiskonnale. Samuti on sarnane praktika kasutusel ka ühes vanema õiguspraktikaga arenenud Euroopa riigis- Suurbritannias. Sealsed sisejulgeolekuasutused on selle instrumendi abiga ennetanud ja kahjutuks teinud mitmeid üliraskeid kuritegusid planeerinud terroristid. Seega võib väita, et kui Eesti loobub sellise õigusliku instrumendi kasutamisest, võib see tulevikus, muutuv ja globaliseeruv maailmas, tähendada ülisuurt julgeolekuriski.

Kuigi on väljatöötatud vastavad meetmed ja protseduurid, millega kontrollitakse Julgeolekuasutuste tegevust nii tsiviil, kui riiklikul tasandil, leiab töö autor, et võib olla oleks isikute põhiõiguste paremaks tagamiseks vajalik sisse viia JAS alusel väljastatavate lubade kontrollimiseks veel üks järelevalveorgan. See võiks asuda halduskohtu juures. Teine variant, mis maandaks süüdistused kehtiva korra ebatäiuslikkuse kohta, oleks JAS alusel väljastatavate lubade andmine praeguse ühe volitatud halduskohtuniku asemel kollegiaalselt. Näiteks kolme kohtuniku poolt.

Töö kokkuvõtteks võib öelda, et Eesti kehtiv seadusandlus reguleerib JAS alusel varjatult kogutava teabe kasutamist kohtumenetluses piisavalt. Samuti on tagatud järelevalve

Julgeolekuasutuste üle. Ka statistika lükkab ümber väited, nagu oleks teabehankelubade väljastamine Halduskohtuniku poolt formaalne ja taotluste läbivaatamine pealiskaudne.

Töö tulemusena jõuti seisukohale, et JAS alusel julgeolekuasutuste poolt oma ülesannete täitmisel saadavat teavet saab kasutada kohtumenetluses tõendina, kohus on seda ka aktsepteerinud vähemalt ühes kriminaalmenetluses, millist töö autor ka põhjalikumalt käsitles. Julgeolekuasutused peavad lähtuma seadusandlusest, juba kehtivast õiguspraktikast ning jälgima kõiki põhimõtteid, mida seadusandja näeb ette isikute põhiõiguste riive puhul. Töö autor on seisukohal, et selline menetlusvorm on Julgeolekuasutustele hädavajalik ning Eesti Vabariigi julgeoleku seisukohalt tähtis õiguslik instrument.

SUMMARY

Volume of this thesis is 38 pages. Herein thesis hypothesized that information obtained with covert intelligence operations carried out under Estonian Security Authorities Act, can be legally used as evidence in criminal proceedings. As qualitative research method, the author used a case study. For this, the author conducted observation and analysis of documents. Thesis was concluded, that information obtained with covert intelligence operations carried out under Estonian Security Authorities Act, can be legally used as evidence in criminal proceedings. Author makes a suggestion, that an additional supervisory board is created, for more complete control of court orders given out for covert intelligence operations carried out under Estonian Security Authorities Act.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

Criminal Procedure and Investigation Act, jõustunud 1996 aastal. Suurbritannia valitsuse kodulehelt <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/25/contents> välja otsitud 12.12.2013.

Criminal cases. Suurbritannia sisejulgeolekuteenistuse MI5 kodulehelt <https://www.mi5.gov.uk/home/news/news-by-category/criminal-cases.html> välja otsitud 12.12.2013.

Eesti Vabariigi Põhiseadus, jõustunud 03.07.1992- RT 1992, 26, 349...

RT I, 27.04.2011, 2.

Evidence and disclosure. Suurbritannia sisejulgeolekuteenistuse MI5 kodulehelt <https://www.mi5.gov.uk/home/about-us/how-we-operate/evidence-and-disclosure.html> välja otsitud 12.12.2013

Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, jõustunud 16.04.1996- RT II 1996, 11, 34... RT II 2010, 14, 54.

Julgeolekuasutuste järelevalve erikomisjon. Erikomisjoni tööst. 07.10.2013. Riigikogu kodulehelt <http://www.riigikogu.ee/?id=31666>

Julgeolekuasutuste seadus, jõustunud 01.03.2001- RT I 2001- 7, 17... RT I, 26.03.2013, 15.

Justiitsministeeriumi 10.05.2010 pressiteade: "Hollandist Eestisse suures koguses hašišit vedanud mehed mõisteti vangi." Justiitsministeeriumi kodulehelt <http://www.just.ee/?class=document&action=print§ion=51627> välja otsitud 11.11.2013.

Justice and Security Act, jõustunud 2013. Suurbritannia valitsuse kodulehelt <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/18/contents/enacted> välja otsitud 12.12.2013.

Jälitustegevus kriminaalmenetluses 2012. aastal. Justiitsministeeriumi kodulehelt <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=58251/J%E4litustegevus+2012.pdf> välja otsitud 13.12.2013.

Jälitustegevuse seadus, jõustunud 18.03.1994, kehtetu 01.01.2013- RT I 1994, 16, 290... RT I, 29.12.2011, 57.

Kergandberg, E; Sillaots, M. 2006 Kriminaalmenetlus. (lk 312-313).

Korduma kippuvad küsimused. Mis on riigisaladus. Kaitseministeeriumi NSA (Estonian National Security Authority) koduleht <http://www.nsa.ee/Korduma-kippuvad-kusimused.html> välja otsitud 12.01.2014.

Kriminaalmenetluse seadustik, jõustunud 01.07.2004- RT I 2003, 27, 166... RT I, 26.02.2014, 8.

Kruusmäe, M; Reinthal, T. Mai 2013. Jälitustegevuse kohtulik eelkontroll Eestis. Kohtupraktika analüüs. Riigikohtu kodulehelt http://www.riigikohus.ee/vfs/1503/6_Lisa%205_Jalitustegevuse%20analuus.pdf välja otsitud 11.12.2013.

Muudatusettepanekud kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (286 SE) juurde. Justiitsminister Rein Langi 16.02.2010 Riigikogu õiguskomisjonile esitatud ettepanek KrMS muutmiseks, lk 1. Riigikogu kodulehelt http://www.riigikogu.ee/?page=pub_file&op=emspain2&content_type=application/msword&u=20120728223706&file_id=1316249&file_name=286%20SE%20II%2016.02.2010%20JM%20ettepanekud.doc&file_size=73728&mnsenar=286+SE&fd=21.03.2011

Regulation of Investigatory Powers Act, jõutunud aastal 2000. Suurbritannia valitsuse kodulehelt <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/23/contents> välja otsitud 12.12.2013.

Riigikohtu lahend nr 3-1-1-63-08, p 13.2.

Riigikohtu lahend nr 3-1-1-22-10, p IV

Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus, jõustunud 01.01.2008- RT I 2007, 16, 77... RT I, 22.12.2011, 24.

Riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse kord, vastu võetud Vabariigi Valitsuse määrusega 20.12.2007- RT I 2007, 73, 449... RT I, 19.03.2012, 5.

Ülevaade Riigikogu julgeolekuasutuste järelevalve erikomisjoni tegevusest 18.02.2013 nr 2-4JAJK/2. Riigikogu kodulehelt

http://www.riigikogu.ee/public/Riigikogu/Dokumendid/julgeolekuasutuste_jarelevalve_erikomisjon_2012_.pdf